

RACÓ DE LA MEMÒRIA

DUES VISITES PASTORALS A LA PARRÒQUIA DE LA SÉNIA ELS ANYS 1565 I 1572

Joan-Hilari Muñoz i Sebastià¹

1.- Introducció

Les visites pastorals són, sense cap mena de dubte, uns dels documents històrics més adequats per conèixer l'estat material de les parròquies al llarg del temps. A través del seu estudi podem conèixer de ben prop l'evolució constructiva dels edificis religiosos, els canvis en les advocacions dels altars, els noms dels rectors o els preveres encarregats del culte, les característiques dels benifets eclesiàstics, els canvis o reformes dels objectes de culte, etc.

Pel que fa la diòcesi de Tortosa, tot i disposar d'una gran quantitat de visites pastorals des d'inicis del segle XIV fins mitjans del segle XX, no hi abunden els estudis fets a partir d'aquests documents i els més interessants publicats fins ara sobretot corresponen a visites fetes durant l'edat mitjana, com ara la primera conservada, feta pel bisbe Francesc de Paolac l'any 1314,¹ o les d'Ot de Montcada,² de finals del primer terç del segle XV. De cronologia posterior són els estudis fets per nosaltres basats en la visita feta l'any 1638 a les actuals comarques de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre.³

Ara volem presentar dos visites fetes a inicis del darrer terç del segle XVI, concretament els anys 1565 i 1572,⁴ durant el pontificat del bisbe Martín de Córdoba y Mendoza. Aquest prelat fou un ferm impulsor dels acords del Concili de Trento, ja que hi tingué un destacat i actiu paper.⁵ Aquests inspeccions, com sovint passava a les realitzades després d'aquest concili, es fixaran sobretot en l'estat material de les parròquies, deixant en un segon terme els aspectes morals dels feligresos, un dels principals objectius de les visites medievals.⁶

1 Ma. Teresa GARCÍA. *La visita pastoral a la diócesis de Tortosa del obispo Paholac (1314)*. Castelló: Diputació 1993.

2 José M. GALIANA. "La Diócesis de Tortosa a través de la visita pastoral del Obispo Otón de Moncada (1428-1429)", *Estudios Castellonencs*, 10 (2003-2005). Castelló: Diputació 2007, 457-660.

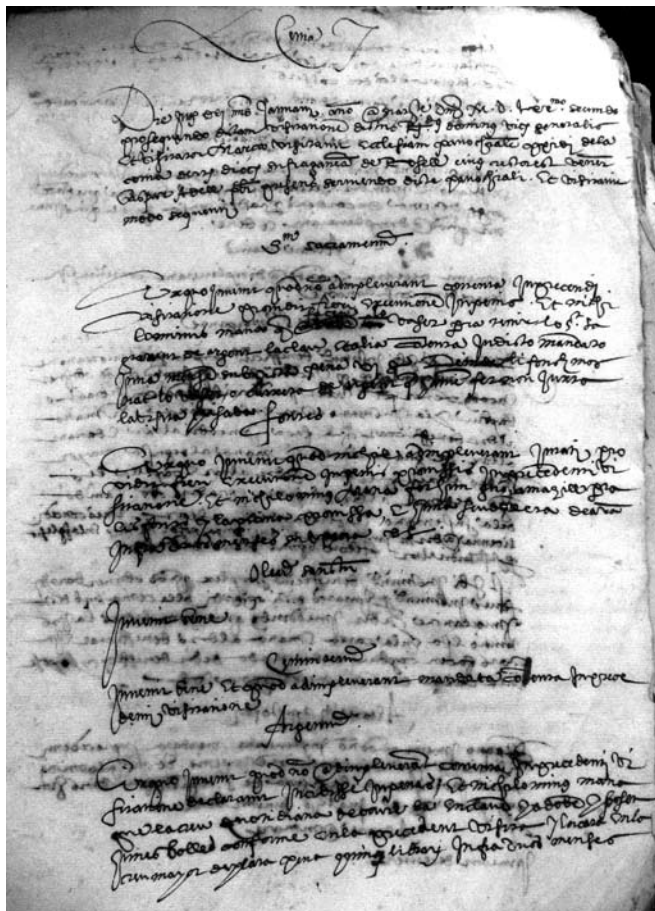
3 Joan-Hilari MUÑOZ. *Les parròquies de la Terra Alta a mitjans del segle XVII. La visita pastoral de l'any 1638 i el impacte de la Guerra dels Segadors*. Calaceit: Secció d'Arqueologia del Patronat Pro Batea i Centre d'Estudis de la Terra Alta 2004 i "Les parròquies de la Ribera d'Ebre, segons la Visita Pastoral de l'any 1638", *Miscel·lània del CERE*, 16 (Centre d'Estudis Comarcals de la Ribera d'Ebre), 233-241.

4 AHDTo (= Arxiu Històric Diocesà de Tortosa). Visites pastorals, núm. 1

5 Ramon O'CALLAGHAN. *Episcopologio de la santa Iglesia de Tortosa*. Tortosa: Imprenta católica de G. Llasat 1896, 153-154.

6 Xavier SOLÀ. "Les visites pastorals postridentines: de la segona meitat del segle XVI a les darreries del segle XVII", a *Les visites pastorals. Dels orígens a l'època contemporània*. Girona: CCG Edicions 2003, 75-109.

1 Historiador i professor de Secundària a l'IES Joaquim Bau de Tortosa. Adreça electrònica vinallop@terra.es

Primera pàgina de la visita pastoral de l'any 1572 (Font: AHDTo- Foto Hilari Muñoz)

2.- La visita de l'any 1565

Aquesta inspecció de la parròquia de la Sénia es féu el 8 de juny d'aquell any, el mateix dia en què havia estat visitada la de Rossell, de la qual era sufragània.

El rector que llavors regia ambdues parròquies era Gaspar Adell, el qual hi tenia residència permanent. Fins al Concili de Trento era prou normal que els rectors titulars de les parròquies no residissin habitualment en la parròquia d'on eren titulars i llavors un altre prevere de rang inferior s'encarregava de donar el servei als feligresos. Aquest fet s'ha relacionat amb la baixada de les rendes eclesiàstiques a partir de la crisi de mitjans del segle XIV que va obligar molts preveres a acumular beneficis (i rendes) per poder sobreviure, deixant desatesos així els llocs amb rendes de menys valor econòmic.⁷ Però a partir de l'esmentat concili s'obligarà els rectors a viure al costat dels seus feligresos.

La inspecció de la parròquia de la Sénia fou breu i concisa i el bisbe parà atenció fonamentalment en els següents quatre aspectes: el Santíssim Sagrament, les fonts baptismals, els altars i, finalment, les peces d'orfebreria que servien per al culte. Els encarregats del manteniment eren els jurats de la vila, tal com passava a la majoria de poblacions de la diòcesi de Tortosa.

Començant pel primer element, l'**Eucaristia**, hem

de comentar que el seu culte es potencià molt després del Concili de Trento, ja que sobre aquest tema es dedicà bona part de la sessió XIII. Això contrastava molt amb la poca estima que li tenien les diferents esglésies protestants. La preocupació del bisbe Córdoba pel que respectava a aquest tema, va fer que a la parròquia de la Sénia, el bisbe manés als jurats que "*...dins quatre mesos (...) afforren lo sacrari de tafatà⁸ carmesí y facen una camiseta a la custòdia...*" amb el mateix material tèxtil, sota pena de 5 lliures. Amb això probablement s'intentava millorar el lloc on es guardaven les sagrades formes i impedir que es barreguessin amb indesitjables elements estranys mentre estaven guardades dintre del sacrari.

Pel que fa a la **pica baptismal**, no s'hi va detectar cap mancança greu, encara que en relació amb elles el bisbe Córdoba va ordenar "*...que facen unes crismeres⁹ de argent...*", sota la mateixa pena anteriorment esmentada.

L'església parroquial de la Sénia tenia en aquell moment un total de quatre **altars**, dos més que els existents a la visita pastoral dels anys

7 Lluís MONJAS. "Les visites pastorals: de l'època medieval a la vigília del concili de Trento", a *Les visites pastorals. Dels orígens a l'època contemporània*. Girona: CCG Edicions 2003, 64.

8 El tafetà era una tela fina de seda, llisa i llustrosa.

9 Reben aquest nom els recipients (normalment obrats en metall) destinats a contenir els olis sants beneïts pel bisbe el Dijous Sant, o sigui el sant crisma, l'oli de catecúmens i l'oli dels malalts que eren emprats en diversos sagraments (baptisme, confirmació, ordre sacerdotal i unción dels malalts) i sacramentals (consagració de l'altar i el temple).

"La inspecció (de l'any 1565) de la parròquia de la Sénia fou breu i concisa i el bisbe parà atenció fonamentalment en els següents quatre aspectes: el Santíssim Sagrament, les fonts baptismals, els altars i, finalment, les peces d'orfebreria que servien per al culte."

1428-29:¹⁰ el major o principal, dedicat a sant Bartomeu, i tres de secundaris, dedicats respectivament a santa Margarida, sant Cristòfol i la Mare de Déu del Roser. Pel que fa al primer, el major o principal, s'hi va fer notar que "...tenia lo davantaltar¹¹ ordinari dolent...", per la qual cosa ordenava als jurats de la vila que en posessin "...un de or y pell..."¹² nou, sota pena de 5 lliures.

A l'altar de santa Margarida (ja existent juntament amb el major a la visita dels anys 1428-29) hi mancava l'ara,¹³ per la qual cosa el bisbe va ordenar que en posessin una sota pena de 5 lliures en cas d'incompliment del mandat. També s'anotà que en aquest altar hi havia fundat un benifet per parts dels jurats de la vila i que en aquell moment el prevere titular era Jaume Ferrer, el qual gaudia d'una renda anual de 16 lliures. A aquest prevere se li ordenà que diposités els documents relatius al seu benifet "...en la caixa de la sglésia..."

A l'altar de sant Cristòfol, que segons afirmava el bisbe era de devoció,¹⁴ només hi mancava un cobertor de cuir.¹⁵

Finalment, a l'altar de la Mare de Déu del Roser, també s'hi va anotar la falta d'una ara, i es va obligar el prevere beneficiat a posar-ne una. Aquest benifet també havia estat creat pels jurats de la vila i la seva renda anual era de 15 lliures de la qual en gaudia el prevere Bartomeu Ferrer. També en aquest cas se'l va obligar a dipositar els documents relatius al seu benifet a la caixa de l'església.

Pel que respecta a l'apartat de l'**argenteria**, el prelat va observar que "...la custòdia que s porta en la professó del Corpus està yndecent...", per la qual cosa va ordenar "...que dins dos mesos adoben y refaçaen un àngel de la custòdia, conforme al altre, de manera que estiga bé...". Aquesta custòdia segurament havia estat obrada a mitjans del segle XV per un argenter d'Alcanýs anomenat Andrés Martí¹⁶ i amb aquesta breu notícia podem saber que, com a mínim, aquesta peça (actualment desapareguda) devia mostrar dos àngels obrats en argent.

Finalment, Córdoba y Mendoza va fer tres observacions menors: va manar que els jurats fessin dos purificadors¹⁷ per a cada calze; també els va obligar a comprar dos parells de corporals,¹⁸ i va ordenar "...

10 En aquella visita només constaven el major i un de secundari dedicat a santa Margarida. José M. GALIANA. "La Diócesis...", 534.

11 Aquest terme probablement devia correspondre als anomenats a d'altres llocs frontals o antependis i que eren unes peces obrades amb diferents materials (fusta, cuir, argent...) que tancaven la part davantera dels altars.

12 Aquesta descripció encaixa molt bé amb la tècnica decorativa del cuir anomenada guadamassil.

13 Pedra quadrada i plana que està col·locada damunt la taula de l'altar i que és consagrada, i sobre la qual el sacerdot posa el calze i l'hòstia en el sacrifici de la missa.

14 Aquesta denominació probablement correspon al fet que era un altar dedicat a un sant pel qual la gent hi tenia una especial devoció. Agraïm aquest suggeriment a mossèn Josep Alanyà, canonge i historiador

15 Aquests cobertors normalment es feien en cuir treballat amb la tècnica del guadamassil i seran una demanda reiterativa a les visites pastorals de l'època moderna. Joan-Hilari MUÑOZ. *Les parròquies de la Terra Alta...*, 10, nota núm. 10.

16 Jacobo VIDAL. "L'encàrrec de la custòdia de la Sénia en el context de l'argenteria quatrecentista del bisbat de Tortosa. *Lo senienc. Memòria, natura i llengua* núm. 3, setembre 2006, 13-17.

17 Drap fi amb què el sacerdot eixuga l'interior del calze després de consumir el vi i l'aigua de la segona purificació.

18 Era un teixit que cobria el calze a sobre de l'altar. José VILLA-AMIL. *Rudimentos de arqueología sagrada*. Lugo: impremta de Soto Freire 1867, 234.

que facen un enserat a una finestreta en la sglésia, endret del altar major dins dos mesos...."

3.- La visita de l'any 1572

Gairebé tres anys i mig després de l'anterior inspecció, concretament el dia 21 de gener de 1572, el vicari del bisbe Córdoba y Mendoza tornava a realitzar-ne un altra a les parròquies del Rossell i la Sénia, on continuava sent rector el prevere Gaspar Adell. Aquesta visita és una mica diferent de l'anterior, ja que és més detallada i, per tant, aporta més informació sobre la situació material de la parròquia.

En aquest inspecció es comença pel mateix lloc que la d'abans: pel **Santíssim Sagrament**, i es mana que per guardar les formes dintre del sagrari "*...facen lo vaset per a tenir lo st. Sagrament de argent...*", seguint la tònica general, ja esmentada, de dignificar i impulsar després del Concili de Trento tot el que envoltava el culte a les sagrades formes.

Pel que respecta a les **fonts baptismals**, es va ordenar la fabricació d'un cobertor fet amb la tècnica del cuir anomenada guadamassil. Aquesta demanda dels visitadors, que es repetirà al llarg de les diverses visites pastorals d'època moderna a la diòcesi de Tortosa que hem anat estudiant, respon al intent de les autoritats eclesiàstiques per impedir la caiguda d'elements estranys (pols, insectes...) dintre de les aigües destinades a batejar els infants. Això era pel fet que aquelles només es canviaven una vegada a l'any, el dia de Dissabte Sant, i la manca d'una cobertura adequada dificultava que les aigües romanguessin en bon ús durant tot un any.¹⁹

Els **olis sants** i el **cementiri**, no precisaven cap esmena. Pel que fa a l'**argenteria** es van fer quatre manaments:

- en primer lloc "*...que la creu quotidiana de coure la enclaven y adoben y posen hunes bolles...*"
- també calia que adobessin "*...la creu major de plata...*"
- així mateix va ordenar que "*...lo calser de argent que tenen per consagrar , lo facen consagrar dins dos mesos (...) per a que puguen consagrar ab los dos càlsers...*"
- finalment, el vicari va manar que "*...facen adobar la creu del vericle [que] està trencada...*"

La inspecció va continuar pels **altars**, el nombre i les advocacions dels quals havien canviat des de l'anterior visita de l'any 1565, ja que a més dels anteriorment esmentats ara hi havia un cinquè altar dedicat a les Ànimes. La visita va començar pel major, del qual no es detectà cap mancança a corregir. Tot seguit es va passar a veure el dedicat a santa Margarida on continuava com a prevere beneficiat mossèn Jaume Ferrer. El vicari va permetre que per al manteniment econòmic d'aquest altar s'hi pogués posar un "*bací*" per recollir almoines.

A l'altar de la Mare de Déu del Roser hi continuava, igual que en la visita de l'any 1565, Bartomeu Ferrer com a prevere beneficiat del benifet fundat pels jurats de la vila i en aquest lloc, el vicari hi va manar als patrons del benifet, "*...que facen capbreu de la renda de dit beneffici...*".

Pel que respecta a l'altar de sant Cristòfol s'hi va ordenar que "*... facen renovar la figura de sanct Cristòfol dins un any...*", sota pena de 10 lliures si incomplien aquest manament. Finalment, a l'altar de

A l'altar de la Mare de Déu del Roser hi continuava, a l'igual que en la visita de l'any 1565, Bartomeu Ferrer com a prevere beneficiat del benifet fundat pels jurats de la vila

¹⁹ Joan-Hilari MUÑOZ. *Les parròquies de la Terra Alta...*, 10-11. i Xavier SOLÀ. "Les visites pastorals...", 93

les Ànimes no s'hi va detectar cap cosa a esmenar, segurament pel fet de tractar-se d'un altar recentment construït, al qual el pas del temps encara no havia afectat.

Tot seguit, la mirada del visitador es va dirigir cap al **comú**, que segurament feia referència a la comunitat de fidels que regien la parròquia. En aquest apartat s'hi van manar dos coses: al sagristà major de la parròquia que comprés un breviari²⁰ nou per al cor i que una vegada adquirint "...lo fixe ab huna cadeneta al finestral..." els hi donava un termini de dos mesos, sota pena de 5 lliures. L'altre manament anava adreçat als jurats de la vila als quals els pregava que quan poguessin compressin missals nous, adequats al nou ritus imposat pel Concili de Trento, que substituïa tots els ritus medievals anteriors.

Pel que feia a l'estat en què es trobava l'edifici del **temple parroquial**, es va anotar que calia fer una inspecció al terrat d'aquest ja que així faria que "...nos ploga...", fet indicatiu del mal estat en què es devia trobar, amb necessitat de reparacions.

Per concloure la inspecció, el visitador va promulgar una **sèrie d'ordres** que intentaven resoldre diversos aspectes que calia millorar en la parròquia de la Sénia. En sobresurten algunes de caire econòmic o administratiu, però d'aquest conjunt, nosaltres destacariem les dos següents, que intentaven corregir costums dels seglars considerades per les autoritats de la diòcesi no adequats:

- En primer lloc, una disposició que feia referència a controlar els que podien pujar al cor per cantar durant les celebracions litúrgiques, ja que es va manar als preveres de la vila "...que no deixen pugar al cor a ningún secular [que] sàpia cantar o no sàpia cantar si no seran Blay Maseres, Johan Castell, Jaume Reyner, Berthomeu Molner, Nicholau Rone [i] Jaume Garcia, manant a pena d'escomunió als altres seglars que no puge ningú al cor. Y si hi pugaran y amonestats no se'n volran baixar, ipso facto, per la renitència e inhobediència de aquest nostre manament, manam al rector o sacerdot que celebrarà la missa, cesse de la celebració fins tant lo tal renitent serà fora de la sglésia..."
- També caldria fer esment al manament que es va fer adreçat al rector, sota pena d'excomunió "...que no deixen pugar a ningunes persones seglars, exceptat los dits segristans, junt al altar mayor fora del banch primer del veguer e jurats per lo impediment gran que fan al que celebra e officia en lo altar. E si algun secular y haurà tant descomedit que aquest nostre manament no volrà obeir, sia foragitat de la sglésia y en ella no puga tornar a entrar sens particular llicència de nostre Senyor Illustríssim..."

"Es va manar als preveres de la vila "...que no deixen pugar al cor a ningún secular [que] sàpia cantar o no sàpia cantar si no seran Blay Maseres, Johan Castell, Jaume Reyner, Berthomeu Molner, Nicholau Rone [i] Jaume Garcia, manant a pena d'escomunió als altres seglars que no puge ningú al cor."

²⁰ Llibre que conté totes les oracions que es diuen en les hores canòniques.